

Mollâ Halîl es-Si'irdî'nin “Basîretu'l-kulûb fî kelâmi 'Allâmi'l-ğuyûb” Adlı Eserinin İsrâîliyyât Açısından Yeri

Abdurrahim KIZILŞEKER*

Geliş Tarihi: 08.08.2018, Kabul Tarihi: 14.11.2018

Öz

İsrâîliyyât ifadesi; Yahûdi, Hıristiyan ve İslâm dışı daha başka kaynaklardan gelip, başta tefsîr ve hadîs olmak üzere İslâmî ilimler alanına sızan bilgilerin tümü anlamına gelmektedir. Müfessirlerin, Kur'an'da mücmel olarak ele alınan peygamberlerin kıssalarına ve yaratılışa yönelik geniş çaplı izahat yapma düşüncesi, onları İsrâîliyyâtan yararlanmaya sevk etmiştir.

Birçok İslâmî ilimlere dair telifatı olan Mollâ Halîl es-Si'irdî de kendisinden önceki müfessirlere uyarak “*Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb*” adlı tefsîrinde çeşitli konulara ilişkin isrâîlî haberlere yer vermiştir. Bu haberlerin çoğu da peygamberlerin kıssalarında yoğunlaşmaktadır. Mollâ Halîl, kimi zaman bunları “denildi ki, rivâyet edildi ki” gibi ifadelerle sadece aktarmakla yetinmiş, kimi zaman eleştiriye tabi tutmuş, çoğu zaman da bunların doğruluğunu imâ etmiştir. Bu makalemizde

* Dr., TOBB Ferdi Yiğit Anadolu İmam-Hatip Fen ve Sosyal Bilimler Lisesi Proje Okulu, (a.rahim1977@hotmail.com).

amacımız, onun tefsîrini esas alarak isrâiliyyâta bakışını zikrettiğimiz muvaceheler çerçevesinde netleştirmektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr, İsrâiliyyât, Mollâ Halîl es-Si'irdî, Basîretu'l-kulûb fî kelâmi 'Allâmi'l-guyûb, Kıssâ.

The Place of Mollâ Halîl al-Si'irdî's "Basîretu'l-kulûb fî kelâmi 'Allâmi'l-guyûb" in Terms of Israiliyyat

Abstract

The expression of Israiliyyat comes from Jewish, Christian and non-Islamic sources, it means all the information leaked into Islamic sciences, especially the commentary and Hadith. The idea of the commentators making a wide-ranging explanation for the stories of the prophets and the creation treated as concise in the Qur'an, led them to benefit from Israiliyyat.

Mollâ Halîl Al-Si'irdî, who has books of many Islamic Sciences, also followed the previous commentaries, in his book named "Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb" and gave the news to the Israiliyyat about various issues. Most of these news is also highly mentioned in the stories of the prophets. Mollâ Halîl sometimes found it enough by telling these "It was said that, it was narrated that" and also sometimes criticized them, most of the time, he implies that they are true. Our aim in this article is to clarify the view of Israiliyyat on the basis of his interpretation within the framework of the confrontations we mentioned.

Keywords: Commentary, Israelites, Mollâ Halîl es-Si'irdî, Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb, Story.

GİRİŞ

Halîl b. Mollâ Hüseyin b. Mollâ Halid es-Si'irdî, 1164/1750 tarihinde Bitlis'in Hizan ilçesinin Külplik (Süttaş) köyünde doğdu.¹ Babası Mollâ Hüseyin, temel dinî bilgileri öğrettikten sonra onu İbrahim Hakkı Hazretlerinin yanına gönderdi.² Mollâ Halîl, daha sonra Kur'an'ı tecvidli Hüseyin el-Karasavî'nin yanında öğrendi.³ Fıkıh tahsilini Abdurrahman el-Belâkî'nin yanında tamamladı.⁴

1 Heyet, "Mollâ Halîl es-Si'irdî" Mad., *İslâm Âlimleri Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay.), Ty., 18, 126.

2 Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınevi), Ty., 1, 409.

3 Heyet, "Mollâ Halîl Si'irdî" Mad., *Evlîyalar Ansiklopedisi*, (İstanbul Türkiye Gazetesi Yay., 1994), 8, 293.

4 Mehmet Tahir, *Sırat-ı Müstakim*, (İstanbul: 1326/1990), 127/ 5, 377.

Sonrasında farklı yerlerde sarf, kıraat ilmini, Mantık, Akaid ve Minhacu'l-Usûlu okudu.⁵ Otuz yıl gibi uzun bir dönemde müderrislik yaptı.⁶ Kaynakların çoğu onun 1259/1843 yılında Siirt'te vefat ettiğini belirtmektedir.⁷ Mollâ Halîl'in çoğu mahtut olan yirmi altı eserinin içinde tefsîre dair "Basîratu'l-Kulûb fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb" adlı eseri bulunmaktadır.⁸

Her ne kadar bazı araştırmacılar bu tefsîrine "*Tabsiratu'l-Kulûb fî Kelâmi Allâmi'l-Ğuyûb*" ismini vermişlerse de kendisi tefsîrinin mukaddimesinde başlıkta belirttiğimiz ismi açık bir şekilde belirtmiştir.⁹ Eserinin adını Türkçe olarak şöyle tercüme edebiliriz: "Çaybı en iyi bilen Allah'ın kelimünde kalplerin basireti".

Elimizde şu an bulunan tefsîr, takdîm ve tahkîkini müellifin torunlarından olan el-Mollâ Sibğatullah ez-Zûkîdî'nin yaptığı ve Nûbihar yayınının mahtut eserden hareketle birinci baskısını 2011 yılında İstanbul'da gerçekleştirdiği tefsîrdir.

Tefsîrinin mukaddimesinden anlaşıldığı kadarıyla bazı talebeleri, Mollâ Halîl'den Beyzâvî'nin tefsîrinin çok zor anlaşıldığını söylemeleri ve ibaresi daha kolay anlaşılacak bir tefsîr yazmayı kendisinden talep etmeleri üzerine bu tefsîri yazmıştır.¹⁰ Ayrıca o, bu tefsîrinin, Celâleyn, Kâdî Beydâvî ve Kâdî Beydâvî üzerine yazılan 'İsâm ve Şeyhzâde haşiyelerinin ortak noktalarını aldığı da ifade etmiştir.¹¹ Zemahşerî, Fahreddin Râzî ve İsmail Hakkı Bursevî gibi âlimlerin tefsîrlerini de kaynak olarak kullandığı yerleri açık olarak gör-

5 Mehmet Tahir, *Sirat-ı Müstakim*, 377.

6 Evliyalar Ansiklopedisi (Heyet), Mollâ Halîl Siirdi Maddesi, 295.

7 Hayrettin ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kamusu Terâcim Eşheri Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Muste'ribîn ve'l-Müşteşrikîn*, (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1984), 2, 317.

8 Diğer eserleri için bkz. Ömer Pakiş, *Mollâ Halîl es-Siirdî ve Tefsirdeki Metodu*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996), 16-39; Mustafa Öncü, *Mollâ Halîl es-Siirdî'nin "Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi Allâmi'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013), 25-39; Cüneyt Gökçe, Mollâ Halîl es-Siirdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nahcu'l-Enâm Eseriyle Sınırlı), *Harran Ü.İ.F.D.* 2015, 20/34, 76-96, 82-91.

9 el-Mollâ el-Halîl es-Si'irdî el-Hizânî, *Basîretu'l-Kulûb Fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb*, Takdîm-Tahkîk: el-Mollâ Sibğatullah ez-Zûkîdî, (İstanbul: Nûbihar, 1432/2011), 7.

10 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 7.

11 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 8, 187, 309, 513, 713, 881, 898, 913, 932, 952, 957; varak 27b; varak 29a-29b.

mek mümkündür.¹² Tefsîri, genişlik bakımından Celâleyn tefsîrinden daha uzun, Kâdî Beydâvî'nin tefsîrinden ise daha kısadır. Muhtevasında hadîs, fıkıh, kelam, sarf-nahiv ve meanî ilimlerine dair açıklamalar yer almaktadır. Fatiha sûresinin tefsîrini bitirdikten sonra söz konusu tefsîrinin öz bir tefsîr olduğunu beyitlerle dile getirmektedir.¹³ Bu tefsîrinde genelde ilmî, nadir de olsa edebî bir üslûbu kullanmaktadır.¹⁴

Üzerinde çalıştığımız bu tefsîrine nazaran daha geniş ve Kehf sûresine kadar olan ve aynı adla anılan bir başka tefsîri vardır. Biz çalışmamız gereği tefsîrindeki israiliyyata ilişkin tüm bilgilere ulaşmak için ilkin bahsini ettiğimiz tefsîri esas aldık.

Mollâ Halîl, bu tefsîrinde Kur'an'ı Kur'an'la,¹⁵ hadislerle,¹⁶ sahabe kavliyle¹⁷ ve tabiûnun sözleriyle¹⁸ açıklamaya gayret göstermiştir. Bunun yanında başta Arap dili olmaya üzere fıkıh,¹⁹ kelam²⁰ ve kıraat²¹ gibi İslâmî ilimlerden de istifade etmiştir. Âyetleri tefsîr ederken ilkin kelime izahlarını yapar,²² irab ile ilgili farklı görüşleri aktarır,²³ kelimelerin lugat anlamlarına değinir,²⁴ daha önce tefsîrini yaptığı yer için atıfta bulunur,²⁵ kendisinden yararlandığı alimlerin isimlerini bazen verirken²⁶ çoğu zaman vermez. Dilde sima' ve kıyas konusunu zikreder.²⁷ Farklı görüşleri anımsattıktan sonra doğru

12 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 201, 464, 659, 718, 947.

13 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 972.

14 Mustafa Öncü, *Mollâ Halîl es-Siirdî'nin "Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi Allâmi'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi*, 50.

15 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 8, 17, 20, 40, 63, 65, 70, 87, 104, 128.

16 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 23, 53, 63, 70, 85, 93, 110.

17 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 104.

18 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, varak 127b.

19 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 51, 65, 81-82, 91, 114, 167, 185, 274, 330, 343, 386.

20 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 74, Varak 50a.

21 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 7, 61.

22 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 130, 138, 240, 279, 341, 368, 388, 460, 944, 948.

23 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 181.

24 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 811.

25 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 658, 663, 675, 681, 866.

26 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 427, 635, 955, 957.

27 bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, s. 16, 112, 811, 885.

olana dair kanaatini belirtir.²⁸ Peygamberlerin kıssalarının geçtiği âyetleri izâh etmede kaynağı belirsiz birçok isrâîlî haberlere yer verir. Bu bağlamda isrâîlîyattan kısaca bahsetmekte fayda vardır.

İsrâîliyye kelimesinin cem'î olan "İsrâîliyyât", kelime anlamı bakımından "isrâîlî bir kaynaktan gelen kıssa, bilgi" manasına gelmektedir.²⁹

Hadîste uydurmaların ortaya çıkması üzerine, isrâîliyyât denen bazı haberler/bilgiler tefsîr sahasına girmeye başladı. İbn Teymiye, israiliyatı üç gruba ayırır: "Kur'an ve Hadis ile doğru olduğunu bildiğimiz rivayetler. Bunlar sahihtir. Kur'an ve Hadis ile doğru olmadığını bildiğimiz rivayetler. Yukarıdaki iki kısmın dışında kalıp hakkında susulanlar. Bu tür bilgilerin anlatılmasında sakınca -ve çoğu zaman fayda da- yoktur. Bu gibi rivayetleri ne tasdik eder ne de yalanlarız."³⁰ Belirtmek gerekir ki isrâîlî türü bilgiler farklı başlıklar altında toplanmıştır. Sahîh olan isrâîliyyât, haberin aktarıldığı sened zincirinde bir illetin bulunmamasına ek olarak bu haberin Kur'ân ve sünnete de uygun olmasıdır. Zayıf olan isrâîliyyât türü, haberin isnadındaki râvîlerden birinde illet bulunması dolayısıyla sıhhat yönüne halel getirecek durumun oluşmasıdır. Bu arada isrâîliyyât İslâm'a uyup uymaması bakımından da ele alınmıştır. İslâm'a uygunluğunda problem arz etmeyenler, sahîh isnâda dayanan ve itibar edilen hadîs kitaplarında yer alan haberlerdir. İslâm'a aykırılık teşkil eden isrâîliyyât, hem inanç hem de ahlâk ilkeleriyle çatışması sebebiyle kabul edilemezler. Tefsîrlerde geniş bir yer bulan tasdik ve tekzîp edilmeyen isrâîliyyât, İslâm'a herhangi bir zıtlık ve muvafıklık arz etmeyen haberlerdir.³¹

Âlimler İslâm'a uygunluğunda bir problem görülmeyen isrâîlî haberlerin aktarımına cevaz vermişlerdir. Fakat tam tersi haberlerin paylaşılmasına sert tepkide bulunmuşlardır. Ne tasdik edilen ne de yalanlanan haberler konusunda tevakkufu önermişlerdir.³² Bu türden haberler daha çok peygamberlerin kıssalarına ve tarihî olaylara ilişkindir.

28 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 44, 533, 744, 811, 900.

29 Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-İsrâîliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, Mektebetu Vehbe, Kâhire, 1990, 13.

30 İbn Teymiye, *Mukaddimetun fî Usûli't-Tefsîr*, Daru'l-Mektebetu'l-Hayat, Beyrut 1980, 42-43.

31 ez-Zehebî, *el-İsrâîliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, 35-41.

32 ez-Zehebî, *el-İsrâîliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs*, 49-50.

Mollâ Halîl, “Onlar hakkında, onlardan hiçbirine bir şey sorma”³³ âyeti bağlamında isrâîlî bilgilere karşı tarzın ne olması gerektiğine dair teorik olarak şunu söyler: “Onların kıssalarına dair onlara bir şey sorma, çünkü onların bilgileri yoktur, ama sana vahyettiklerimiz, başkasına müracaat etmekten seni alıkoyar.”³⁴ Fakat onun “*Basîretu'l-Kulûb*” tefsîrini incelediğimizde isrâîliyyata ilişkin haberlere sıklıkla müracaat ettiğine şahit olmaktadır. Dolayısıyla teoriğe uygun bir yaklaşım sergilememiştir.

Onun isrâîliyyat konusunda faydalandığı kaynak, tahminimizce Beydâvî'nin tefsîridir. Bizi bu kanaate götüren ikisinin verdiği bilgiler arasında da bir uygunluğun mevcûdiyetidir.³⁵ Öte taraftan Mollâ Halîl, bu tefsîrinde rivâyetlerin isnâdını zikretmemiştir. Çok nadir olarak rivâyetler hakkında eleştiri mahiyetinde açıklamalar yapmıştır. Çoğu zaman haberleri vermekle yetinmiştir. Mollâ Halîl, isrâîliyyâta ilgili bilgileri genelde “kîle”,³⁶ “ruviye”,³⁷ “fi'l-hadîs”³⁸ vb. ifadelerini kullanarak vermiştir. Biz, “*Basîretu'l-Kulûb*”daki isrâîliyyâta ilişkin haberleri, Hz. Peygamber'in önceki milletlerden bahsettiği haberler, İslâm'a uygun olmadığını düşündüğümüz isrâîliyyat ve tasdik ve tekzip edilemeyen isrâîliyyat şeklinde ayırıp, bununla alakalı genel tavrını ortaya koymayı düşünmekteyiz.

1. HZ. PEYGAMBER'İN ÖNCEKİ MİLLETLERDEN BAHSETTİĞİ HABERLER

Bu tür haberleri isrâîliyyat olarak nitelendirmedik. Zira isrâîliyyat kelimesi bir olumsuzluğu çağrıştırdığından diyebiliriz ki aktarılan haber doğruluğu kati ise zaten isrâîliyyat değildir. Bu başlıkta aktardıklarımız, sahîh sened ve

33 Kehf, 18/ 22.

34 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 436.

35 Örnek olarak yasaklanan ağacın hangi ağaç olduğu için Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, s. 20 ile Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Takdîm: Muhammed Abdurrahmân el-Mür'eşlî, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 1998), 1, 72'yi; Hz. Mûsâ'nın asası ve vurduğu taşın neliği için *Basîretu'l-Kulûb*, 25 ile *Envâru't-Tenzîl*, 1, 82-83'ü; Harût ve Marût'un kimlikleri için *Basîretu'l-Kulûb*, 35 ile *Envâru't-Tenzîl*, 1, 98'i karşılaştırmız.

36 Örnek olarak bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 24, 35-36, 77, 97, 192, 319, 378, 433, 448, 453, 499-500, 543, 549, 575, 590, 681, 684, 705, 715, 752, 794.

37 Örnek olarak bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 73, 77, 171, 192, 243,-244, 306, 319, 324, 334-335, 343,363, 446, 471, 534, 566, 655.

38 Örnek olarak bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 192, 337, 340, 345, 714, 506, 570, 895.

metinlerle desteklenen haberlerdir. Bu, peygamberin veya sahabenin daha ziyade daha önceki devirlerde yaşamış salih olma sıfatına sahip Yahudi veya Hristiyan şahsiyetlerin hayatlarından öğüt almayı gerektirecek bir haberi nakletmesidir. Yani bunlar hadîs niteliğini taşımaktadırlar.

Mollâ Halîl, Kehf sûresinin 9. âyetinde geçen "ashâbu'l-kehf" ifadesinin dağda bulunan bir mağara olduğunu belirttikten sonra "rakîm" kelimesi için "veya" şeklinde lafzı kullanarak şu iki ihtimalden bahseder: "Ayette geçen "rakîm" den kasıt mağaralarının bulunduğu dağdır veya üzerinde isimlerinin ve neseplerinin yazılı olduğu levhanın ismidir. Bu levha, mağaranın kapısına asılmıştı." O, "denildi ki" lafzını kullanarak bir başka ihtimalden de söz eder: "Bunlar üç kişidirler, yağmura yakalanmışlar, bunun üzerine mağaraya çekilmişler, bir kaya parçası mağaranın kapısını kapamıştır. Onlar amellerini zikretmişler, böylelikle kapı açılmıştır."³⁹ Mollâ Halîl'in, çok kısa bir şekilde bahsettiği son ihtimal, aslında her ne kadar kendisi belirtme de, Hz. Peygamber'in önceki milletlerden ibret almak amacıyla zikrettiği bir olaya dayanmaktadır. Söz konusu olayda bu üç kişiden biri ana-babaya hürmet ve hukuklarına olan riayetini; biri Allah'ın rızasından dolayı insanların iffetine olan saygınlığını; sonuncusu da başkalarının alın terinin karşılığını muhafaza etmesi ve fazlasıyla bunu iade etmesini yad etmiştir. Allah da ihlasla yaptıkları bu amellerinin karşılığında onları içinde buldukları zor durumdan kurtarmıştır.⁴⁰

Yine bir başka örnek için Mollâ Halîl'in, "قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلٌ عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ" "منكم فإني آعذبُهُ عَذَابًا لَا أَعْدِيهِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ" "Allah, 'Ben onu size indireceğim; bundan sonra içinizden kim inkar ederse, dünyalarda kimseye azap etmeyeceğim şekilde ona azap edeceğim' dedi"⁴¹ âyeti bağlamında naklettiği hadîsi verebiliriz. Bu âyet hakkında öncelikle İbn Abbâs'a dayandırarak şu açıklamayı yapar: Melekler gökten yedi çörek ve yedi büyük balıkla indiler. İsrâîloğulları ondan doyuncaya kadar yediler." Mollâ Halîl sonrasında sözlerini, Hz. İsrâ'ya gökten indiği söylenen sofranın hakkında "ve fi'l-hadîs" şeklinde lafızla ayrıntılı bilgi vermeyi şöyle sürdürür:⁴² "Gökten ekmek ve et indi, hainlik etmemeleri ve yarın için hiçbir şey saklamaları emrolundu. Fakat buna muhalefet ettiler,

39 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 433.

40 Bkz. Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tahkîk: Ebû Süheyb el-Keremîyy, (Riyâd: Beytu'l-Efkârî'l-Devliyye, 1419/1998), İcâre, 12, 2272, 423.

41 Mâide, 5/115.

42 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 192.

sonuçta maymun ve domuzlara çevrildiler"⁴³ hadîsini sadece Tirmizî de bulabildik. Fakat bu hadîsin garîb olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴

Görüldüğü üzere Mollâ Halîl, sahihlik dereceleri birbirinden farklı rivâyetler/hadîsler de olsa âyeti mübeyyen hale getirmek için gayret göstermiştir.

2. İSLÂM'A UYGUN OLMAYAN İSRÂİLİYYAT

Bu kısımda yer olan isrâiliyyât haberleri, İslâm'ın bir esasına zıtlık arz edecek niteliktedir. Mesela peygamberlerin ismet sıfatına hanel getiren haberleri bu bağlamda düşünebiliriz. Bunları –vaaz, ahkâm, akâid vb. hangi konuda olursa olsun- kabul etmek mümkün değildir. Esefle belirtelim ki “*Basîretu'l-Kulûb*” da sözünü ettiğimiz anlayışa aykırı bazı haberlere/bilgilere raslamak mümkündür. Fakat Mollâ Halîl, bazen bu isrâilî bilgileri tenkit etmeden aktarırken bazen de tenkit ederek aktarır.

2.1. Tenkîd Etmediği İsrâiliyyât

Mollâ Halîl, “*وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَالْقَيْنَانَ عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ*” “*Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bırakıverdik, sonra o, yine eski haline döndü*”⁴⁵ âyeti hakkında iki haber nakleder. Herhangi bir kaynak belirtmeksizin ve bu haberi aktarmak adına bir siğa zikretmeksizin ilkin Hz. Süleymân'ın tahtının üzerine atılan cesedin neliğine dair şöyle bir açıklama yapar: “Hz. Süleymân, ‘bir gecede yetmiş kadını dolaşacağım. Herbiri, Allah yolunda atıyla cihâd edecek bir çocuk doğuracak’ dedi. İnşallah demediği için ancak bir eşi hamile kaldı. Bu eşi de yarım/engelli bir çocuk doğurdu. İşte bu (yarım/engelli çocuk), tahtının üzerine atılan cesettir.” Bu haberin doğruluğu ve tartışılması bir yana bizim için önemli olan ve Mollâ Halîl'in “kile” lafzıyla aktarıp eleştirmediği şu isrâilî bilgidir: “Onun döneminde yaşayan şeytanlardan birisinin adı Sahr idi. Sahr, Hz. Süleymân'ın şekline girdi. Hz. Süleymân'ın yüzüğünü onun eşinden aldı, tahtına oturdu. Kadınlar hariç her şeye hakim oldu. Hz. Süleymân insanlara geldi, ben Süleymân'ım dediyse de bunlar onu inkar ettiler, yanlarından kovdular. Kırk gün bu şekilde geçtikten sonra Sahr, onun yüzüğünü denize attı. Bir balık onu yuttu. Balıkçılar o balığı avladı. Onu, Süleymân'a verdiler. Süleymân

43 Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, Tahkik: Beşşâr Ma'rûf, (Beyrût: Dâru Ğarbi'l-İslâm, 1996), Babu Süreti'n-Nisâ, 3061, 5, 149.

44 et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, 5, 149.

45 Sâd, 38/34.

yüzüğünü taktı, tahtına geçti, Sahr'ı getirip öldürttü."⁴⁶ Mollâ Halîl'in, kîle lafzıyla gelen bu haberi, Allah'tan vahiy alan bir peygamberin makamına hâlel getirdiği halde, eleştirmeden olduğu gibi bırakmıştır. İbn Kesîr ilgili rivâyeti zikrettikten sonra "bütün bunlar isrâîliyyatın en kötülerindendir"⁴⁷ der. Şeytan'ın Hz. Süleymân'ın kılığına girmesini asla kabul edemeyiz. Çünkü aksi taktirde hiçbir ilâhî şeriata güven söz konusu olmayacaktır.

Bu arada Mollâ Halîl'in, isrâîliyyatı aktardığında kullandığı sözcüklerden biri, "ruviye" meçhûl fiildir. Ruviye diyerek ya genelde bir hadîsi zikreder ya da hadîs/rivâyet olduğunu belirtmeksizin onu mana olarak verir.⁴⁸ Öncelikle belirtelim ki bu şekilde aktardığı tüm haberlerin peygambere dayanıp dayanmadığını, dayanıyorsa sahîhlik ölçütünü belirlemek, makale düzeyinde ulaşmak, bu makalenin sınırlarını aşar. Fakat aktarılan bazı haberlerin aklî ilkelerle çeliştiğinden hareketle bunların peygambere aidiyetinin sorgulanması gerektiğini belirtelim. Mesela Mollâ Halîl'in, Hz. Yûsuf'un kuyuda iken bir peygamberin orada bulunması gerekçesiyle sürüngelerden sadece engerek yılanının yuvasına girmemesi sebebiyle sağır olmasına dair rivâyetini bu bağlamda değerlendirebiliriz.⁴⁹ Zira engerek yılanının yaratılışı daha önce nasıl ise bu olaydan sonra da o şekilde olmuştur. Kaldı ki bir yılanın, bir peygambere düşman olabileceğini söylemek doğru değildir.⁵⁰

Son olarak şu örneği verebiliriz. Mollâ Halîl, "وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ" فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا أَدْرَكَهُ الْعَرَقُ قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ "Ve sonra İsrailoğulları'nı denizden aşırırdık. Firavun, düşmanca saldırmak için derhal adamlarını ve askerlerini arkalarına düşürdü. Ta ki, suda boğulmaya başlayınca 'İnandım, gerçekten de İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yoktur. Ben de ona teslim olanlardanım' dedi"⁵¹ âyeti

46 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 684.

47 Bkz., Ebû'l-Fidâ İsmâîl İbn Kesîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tahkîk:Heyet, (Kâhire: Mektebetu Evlâdi's-Şeyh, 1421/2000), 12, 91-93; Ayrıca bkz. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî'd-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*, Tahkîk: Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, (Riyâd: Mektebetu'l-Abikân, 1418/1998), 5, 268-270; Muhammed er-Râzî Fahrüddîn, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, İshrâf: Mektebetu't-Tevzi' ve'd-Dirâse, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1425-1426/2005), 9, 5658-5670.

48 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 534.

49 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 334-335.

50 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 343.

51 Yûnus, 10/90.

bağlamında “Cebrâîl, Firavun’un, son nefeste iman etmeden ve rahmet kendisine ulaşmadan ölmesi için yerden aldığı bir çamur parçasını onun ağzına koydu” şeklinde rivâyet olduğu söylenen bir haberi aktarmıştır.⁵² Doğrusu Cebrâîl’in, Firavun’un son nefeste imân etmesini engellemek için yaptığı şeye ilişkin aktardığı bilginin, İslâm’ın tebliğ etmedeki gayesine ters düştüğünü belirtmekte fayda vardır. Zira İslâm’ın gayesi, kim olursa olsun/hayatını nasıl geçirmiş olursa olsun, insanların imanlarının kurtulmasına vesile olmaktadır. Bu, bir müslüman için temel sorumluluklardan birisidir. Değil Cebrâîl’in, dindarlığı orta derecede olan birinin dahi bunu yapması düşünülemez.

2.2. Tenkit Ettiği İsrâîlîyyât

Mollâ Halîl, Sâd sûresinin “(Ey Muhammed!), Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanmışlardı. Davud’un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu. ‘Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster’ dediler. (Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken ‘Onu da bana ver’ dedi ve tartışmada beni yendi.’ Davud: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçaların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az! Dedi. Davud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, teobe edip Allah’a yöneldi.’ ‘Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır. ‘Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır”⁵³ âyetleri bağlamında bazı tefsîrlerde geldiği üzere Hz. Dâvûd’un, vezirinin eşiyle evlenmek için onu sürekli ön saflarda savaşa göndermesi meselesini sahîh olarak görmemektedir. Ona göre değil bu meselede (bir insanı öldürtüp, eşiyle evlenmek gibi iğrenç bir günaha) küçük günahların/zellelerin dahi peygamberler hakkında sadır olmadığına ilişkin tevillerin yapılması gerekmektedir.⁵⁴ Müfessirlerimizin bazılarının kabul edip Kur’an’daki kıssa

52 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 306.

53 Sâd, 38/20-24.

54 Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, s. 682; “فَلَمَّا أَفَلَّ قَالَ لَا” “Gece basınca bir yıldız gördü, ‘işte bu benim Rabhim!’ dedi; yıldız batınca, ‘batanları

ile bir arada düşündükleri Tevrat kaynaklı olayın⁵⁵ tevhîdî açıdan kabul edilmesi mümkün değildir. Zira bu haber, öncelikle İslâm'ın nübüvvet anlayışına kesinlikle terstir.

Mollâ Halîl'in, bazen isrâîliyyâta ait haberi uzun bir şekilde anlattıktan sonra, başkalarının bu haber hakkındaki endişelerini dile getirmesi kayda değerdir. Bakara sûresinin 102. âyeti⁵⁶ bağlamında Hârût ve Mârût olayına ilişkin şöyle bir haber dile getirir: "Allah, Harût-Marût'u Hz. İdrîs zamanında insanları imtihan etmek ve sihrin talimi için gönderdi. Denildi ki insan gibiydiler, şehvet ikisine verildi. Adem oğullarının çokça masiyetine itiraz etmeleri üzerine insanla farkları ortaya çıksın diye imtihan için yeryüzüne gönderildiler. Zühre denilen bir kadınla karşılaştılar. Zühre, iki meleği günaha ve şirke götürdü. Sonra kadın ism-i a'zamı öğrenmesi üzerine gece göğe yükseldi. Ki o iki melek, bu isimle geceleyin semâya yükselirdi, gündüzleri de inerdiler. Allah, Zühre'yi yıldıza çevirdi. İki Meleği de yükselmekten men etti. İki melek Hz. İdrîs'e gittiler. Şefaata talep ettiler. Allah ikisini dünya ve ahiret azabından birini tercih etme arasında serbest bıraktı. Onlar, dünya azabını tercih ettiler. Babil kuyusunda yer ile gök arasında asılı bırakıldılar. Kıyamete kadar azap edildiler. Sihir için gidenlere sihir öğretiler." Mollâ Halîl'in, kıssayı bu şekilde hikaye ettikten sonra, bazılarının (müfessirlerin) bunu eleştirdiğini, bunun güzel bir tarafının olmadığını dile getirmesi dikkat çekicidir.⁵⁷ Harût ve Marût'un Zühre ile alakalı rivâyetleri batıldır, hepsinin akıl, mantık ve İslâmî ölçüler yönünden reddi gerekir. Bunlar İslâm inancına

---

sevme' dedi." Mollâ Halîl'in bu âyetin açıklamasında, peygamberlerin masumiyetine zarar gelmemesi adına yaptığı gayreti görebilmekteyiz. O, âyette geçen yıldızın ismini dahi belirlemekten geri kalmadığı halde, peygamberin makamına yakışmayacak velev küçük bir yaşta olsa dahi yıldızla tapmak gibi bir fiilden onları savunacak şu ifadeleri kullandığına şahit olmaktadır: İbrahim, âyette geçen delili aslında, putlara ve yıldızlara tapan ve onları doğru yola irşat etmeyi dilediği sapık kavmine getirmiştir. Bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, s. 206.

55 Bkz. Tevrât; II. Samuel, 11/2-17.

56 "Tuttular, Süleyman'ın hükümlerini hakkında şeytanların uydurdukları sözlere tâbi oldular. Halbuki Süleyman küfre gitmemişti. Fakat asıl o şeytanlar küfre gittiler. Halka sihri ve Babil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o ikisi: 'Biz sırf imtihan için gönderildik, sakın kâfir olma!' demedikçe hiç kimseye sihir öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça onlar bununla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar kendilerine zarar getirip fayda vermeyen şeyler öğreniyorlardı. Büyüye müşteri olan kimsenin ahiretten nasibi olmadığını pek iyi biliyorlardı. Karşılığında kendi varlıklarını sattıkları şey ne kötü! Keşke bunu anlasalardı!"

57 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, s. 35-36

aykırılık teşkil eder. Fahreddin er-Râzî, bu rivâyetleri merdûd türünden addeder.⁵⁸ Bahsedilen kıssaya baktığımızda, meleklerin Allah'ı cahillikle itham etmeleri, meleklerin masum olmaları, günah işleyen bu meleklerin tevbe ile azap arasında değil de dünya ile ahiret azabı arasında bırakılmaları, zina eden bir kadının yıldız olup semaya yükseltilmesi gibi açılardan İslâm'a aykırılıkların olduğunu görürüz.

Mollâ Halîl, "Kile" şeklinde aktarılan bilgilere de bazen eleştiriler getirmekten imtina etmemiştir. "Kile" sığasıyla garanik meselesini şöyle özetler: "Hz. Peygamber, bir mecliste Necm sûresini *أَفْرَأَيْتُمْ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى* "Ey inkârcılar! Şimdi Lat, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menat'ın ne olduğunu söyler misiniz?"⁵⁹ âyetine kadar okuyunca onun lisanında 'tilke'l-garanîku'l-ûlâ ve inne şefaatehünne turcâ' 'Bunlar ulu kuğulardır, şefaathleri umulur' sözleri sadır olur. Müşrikler bununla sevindiler, ardından secde ettiler. Cebrail sonra durumu haber verdi. Hâc sûresinin 52. âyetiyle⁶⁰ teselli buldu." Mollâ Halîl, öncelikle ele aldığı âyette geçen "temennâ" fiilinin "kırâat" anlamına veya "peygamberin büyük bir aşkla âyetlerin nazil olmasını istemesi" anlamına geldiğini söyleyerek başlar. Ardından haberin merdûtlüğünü belirtir. Çünkü vahiy alan bir peygamberin hem unutmaması/yanılması hem de şeytanın onun okuduklarına bir şeyler karıştırması muhaldir. Aksi taktirde peygambere olan güven sarsılacaktır. Mollâ Halîl, hadîs ilmi kriterleri bakımından da bunun problemliliğini dile getirdikten sonra haberin, sahîh kabul edilmesi durumunda da İbn Hacer'in 'Hz. Peygamber'in bunu şuurla ifade etmediği, şeytanın sesini, onun sesine benzeterek söylediği' görüşü çerçevesinde anlamamız gerektiğine yer verir.⁶¹

Mollâ Halîl'in, tefsîrinde bu örnekler bağlamında yaptığı tenkitleri irdelediğimizde, peygamberler için büyük veya küçük günah anlamına geldiğini düşündüğü herhangi bir haberi onlardan uzaklaştırmak için çaba sarf ettiğini görmek mümkündür. Fakat buna zarar vermediğini düşündüğü haberleri de aktararak zimnen kabul ettiğini söyleyebiliriz. Bunda da önceki

58 Muhammed er-Râzî Fahrüddîn, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1425-1426/2005), 1, 721.

59 Necm, 53/19-20.

60 "وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَتَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ" "Senden önce gönderdiğimiz hiçbir rasûl ve nebi yoktur ki, bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Fakat Allah, şeytanın attığını derhal iptal eder, sonra kendi ayetlerini sağlamaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

61 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 499-500.

müfessirlerin ilgili haberi detaylı bir araştırmaya tabi tutmadan tefsîrlerinde nakletmelerinin payı olduğunu düşünmekteyiz.

3. TAsDİK VE TEKZİB EDİLEMİYEN İSRÂİLİYYÂT

Tasdîk ve tekzîb edilemeyen isrâîliyyât türü haberlerin doğruluğu veya yanlışlığı net olmaması hasebiyle, *Basîretu'l-Kulûb*'da en çok bu türden zikredildiğini söyleyebiliriz. *Basîretul-Kulûb*'da yer alan bu türden isrâîlî haberlerin tahlîl ve değerlendirmesini yapma olanağına sahip değiliz. Yalnız burada Kur'an'da en çok ismi geçen Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsâ'ya ilişkin gelen bazı örneklerle yetineceğiz.

Kur'an, birçok âyette Hz. Âdem ve Havvâ'ya cennette kendilerine yaklaşılması yasaklanan ağaçtan⁶² bahsetmektedir. Fakat bu ağacın ne olduğuna ilişkin hiçbir bilgi aktarmamaktadır. Mollâ Halîl, tefsîrinde yasaklanan ağacın buğday veya üzüm veya da incir olduğuna dair bilgi vermektedir.⁶³ İbn Kesîr, ağacın hangisi olduğunu araştırmanın kişiye fayda vermediğini şöyle açıklar: "Allah ne Kur'an'da ne de sahîh sünnette bu konuyu açıklayacak bir delili bize arz etmemiştir. Bunlardan herhangi bir ağaç olabilir. Bu bir bilgidir ki bilen kişiye fayda vermez, bilmeyene de zarar."⁶⁴

Kur'an'da Hz. Nûh'a ilişkin haberler yer almaktadır.⁶⁵ Onun anne ve babasının isimleri, yaptığı geminin hangi ağaçtan yapıldığı, gemiye kaç kişinin bindiği vb. daha pek çok mesele tefsîrlerde açıklanmaktadır. Mollâ Halîl, Hz. Nûh'un babasının ismini, "Nûh b. Lamek b. Müteveşlih b. İdrîs" şeklinde verir.⁶⁶ Hz. Nûh'un nesebine dair zikredilen bu habere Tevrat'ta da rastlanmaktadır.⁶⁷ Mollâ Halîl, kîle diyerek Hz. Nûh'un inşa ettiği geminin ebatları, kaç kat olduğu, hangi katında neler olduğunu, gemiye binenlerin sayıları hakkında bilgiler aktarır. Geminin uzunluğu 300, genişliği

62 Bakara, 2/35; A'râf, 7/19, 20, 22.

63 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 20.

64 Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Tahkik: Sâmi b. Muhammed (Selâme, Dâru Tayyibe, Yy. 1420/1999), 1, 235.

65 Al-i İmrân, 3/33; Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84; A'râf, 7/59, 69; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrâhîm, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Meryem, 19/58; Enbiyâ, 21/76; Hâc, 22/42; Mü'minûn, 23/23, 26; Furkân, 25/37; Şu'ârâ, 26/105, 106; Ankebût, 29/14; Ahzâb, 33/7; Saffât, 37/75, 79; Sâd, 38/12; Mü'min, 40/5.

66 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 872.

67 Tevrat, Tekvîn, V/25, 28-29.

50, yüksekliği 30 zira'dır. Gemi üç kat olup, en alt katta hayvanlar, ortada insanlar, en üstte kuşlar bulunmaktadır. Gemiye 80 kişi binmiştir.⁶⁸ Burada verilen bilgiler isrâiliyyât olup Tevrat'ta geçen bilgilerden istifade edilerek bir araya getirilmiştir.⁶⁹ Öyleki Râzî gemi hakkında verilen bilgilerin kendisini pek tatmin etmediğini ve buna dair bilgi arayışı içinde olmanın boş olduğunu söylemiştir.⁷⁰ Alûsî de aynı şekilde gemiye dair ayrıntılara girmemenin daha doğru olduğunu dile getirmiştir.⁷¹

Kur'ân'da bir bütün olarak anlatılan ve "ahsane'l-kasas" diye ifade edilen hayat hikayesi Hz. Yûsuf'a aittir. Mollâ Halîl, Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin isimlerini tek tek sıralar. Hatta hangi çocuğun Hz. Ya'kûb'un hangi eşi veya cariyesinden olduğunu da açıklar. Buna göre Yûsuf'un kardeşleri şunlardır: "Yehûzâ, Revebîl, Şem'ûn, Lâvâ, Yâlûn, Yeşcer, Dîynet. Bunlar, Hz. Ya'kûb'un ilk eşi, teyzesinin kızı olan Leyâdandır. Leyâ ölünce onun kızkardeşi Rahîl ile evlendi. Bundan da Bünyâmîn ve Yûsuf doğmuşlardır. Yine Hz. Ya'kûb'un iki cariyesinden Dân, Yağsûlî Hâd ve Aşîr dünyaya gelmişlerdir."⁷² Doğrusu bu bilgiyi ne yalanlayabilir ne de tasdik edebiliriz. Hz. Yûsuf'un ifade ettiğimiz kardeşlerinin isimleri Tevrat'ta da geçmektedir.⁷³ Hz. Yûsuf'un tahta çıkışı ve Zeliha ile evliliği ve devamında olan olaylar hakkında da şunları kaydeder: "Melik onu inci ve yakutla taçlanan altın tahtın üzerine oturttu. Zira onu Azîz'in yerine -vefattan önce veya sonra atamıştı. H. Yûsuf, Azîz öldükten sonra Züleyha ile evlendi. Züleyha yüzü kör olmuştu. Hz. Yûsuf, ona dua etti. Züleyha, çocuk ömrüne geri döndü. Hz. Yûsuf, onu bakire buldu. Züleyha, Efraim ve Mîşâ adında iki çocuk doğurdu. Sonra Melik öldü. Memleket Hz. Yûsufa kaldı. O, Mısır'da adaleti ikame etti."⁷⁴ Örnek mahiyetinde aktardıklarımızın çok daha fazlasını Mollâ Halîl bu tefsîrde dile getirmiştir.⁷⁵

68 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 317.

69 Tevrât, Tekvîn, VI/14-16.

70 Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 6, 3657.

71 Mahmûd Şükrî el-Alûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve Sebi'l-Mesânî*, Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Beyrût Ty., 12, 50.

72 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 333.

73 Tevrât, Tekvîn, 35/23-27; 35/1, 29.

74 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 343.

75 Bu tefsîrde Hz. Yûsuf'a ilişkin ispatı veya yalanlanması zor olan isrâilî bilgiler için bkz. Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 332-351.

Kur'ân'da ismi sıklıkla geçen ve mücadelesinden bahsedilen peygamberlerden biri de Hz. Mûsâ'dır. Mollâ Halîl tefsîrinde Hz. Mûsâ'nın hayatının farklı merhalelerine ilişkin haberlere yer vermiştir. Mesela, Hz. Mûsâ'nın Medyen'e yeni geldiğinde kuyu başında bulunan Şuayb'ın kızlarının, koyunlarını sulayamaması sebebini ancak on kişinin kaldıracabileceği bir taşla bağlamıştır.⁷⁶ Doğrusu bunu kabul etmek Kur'ân'ın verdiği mesajı göz önünde bulundurmak anlamına gelmektedir. "وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدَرَ الرَّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ" "Medyen suyuna geldiğinde, davarlarını sulayan bir insan topluluğu buldu. Onlardan başka, hayvanlarını sudan alıkoyan iki kadın gördü. Onlara: 'Derdiniz nedir?' dedi. 'Çobanlar ayrılana kadar biz sulamayız. Babamız çok yaşlıdır, onun için bu işi biz yapıyoruz' dediler"⁷⁷ âyeti, kızların koyunlarını kuyu başına varmalarını engellemelerinin nedenini orada erkeklerin bulunmasıyla açıklamaktadır. Sonuçta taşı kaldırmaya yönelik bir ima yoktur. Bir başka açıdan sulama işinin kızlar tarafından sürekli yapageldiğini söyleyebiliriz. Hz. Mûsâ olmadan da bunu başarabilmekteydiler. Hz. Mûsâ'nın onlara yardım etmesi sadece onların işini hızlandırmıştır.

Mollâ Halîl'in, yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz Kur'ân ve sünnet tarafından tasdik veya tezkîb edildiğine dair herhangi bir bilgi olmadan zikrettiği haberlerine baktığımızda çoğunun peygamberlerin hayatlarına ilişkin teferruatlı bilgiler, az bir kısmının da öğüt amaçlı hikayeler etrafında dönüp dolaştığını görürüz. Doğrusu, Kur'ân tefsîrlerinde detay vermeye dayalı haberlerin verilmesinin okuyuculara faydasının dokunacağı yönü kesin değildir. Âyetten istinbât edilmesi gereken bir faydanın/dersin/öğüdün önüne geçme gibi tehlikeyi içinde barındırabilir.

SONUÇ

Tefsîr ilminde isrâîliyyat konusu ilk zamanlardan itibaren bir problem olarak hala önümüzde durmaktadır. Eserlerinde isrâîliyyat türü haberler karşısında çok temkinli yaklaşan müfessirler olduğu gibi gevşek davranan müfessirler de olagelmıştır. Diyebiliriz ki Mollâ Halîl ikinci kısımda yer almaktadır.

Mollâ Halîl'in, Kur'ân'ı tefsîr ettiği "Basîretu'l-Kulûb" adlı eserinde isrâîliyyâtın farklı türlerini görmek mümkündür. Bu türlerin içinde de en çok

76 Mollâ Halîl, *Basîretu'l-Kulûb*, 576.

77 Kasas,28/ 23.

zikredilene tasdik ve tekzip edilemeyen haberlerdir. İsrâîliyyâtta bu tutumu rivâyetlere verdiği önemle alakalıdır. Fakat bununla beraber peygamberlerin masumiyetine hâlel getirdiği müfessirlerce açıklanan bazı isrâîlî haberler karşısında lehte veya aleyhte herhangi bir açıklama yapmadığı durumlar da söz konusudur.

Mollâ Halîl'in böyle davranması yadırganamaz. Zira peygamberler Allah'ın dinini sahih olarak insanlara aktaran yegâne vasitalardır. Zikrettiğimiz şekilde kendileriyle alakalı bir kusur, ayıp veya günah söz konusu olması durumunda insanlığa örneklik teşkil etmeleri ve ilahî mesajları aktarma hususunda bir engel ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla İslâm'ın inanç esaslarına ve nübüvvet anlayışına ters düşen haberleri reddetmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Alûsî, Mahmûd Şükrî el-Bağdâdî. *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve Sebi'l-Mesânî*, Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, Ty.
- Bejdâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed Nasiruddin, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Takdîm: Muhammed Abdurrahmân el-Mür'eshî, Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabiyye, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl Ebû Abdillâh, *Sahîhu'l-Buhârî*. (Tahkîk: Ebû Süheyb el-Keremiyy) Riyâd: Beytu'l-Efkâri'l-Devliyye, 1419/1998.
- Evlîyalar Ansiklopedisi (Heyet), *"Mollâ Halîl Si'irdî Maddesi"*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay., 1994.
- Gökçe, Cüneyt, *Mollâ Halîl es-Siirdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı* (Nahcu'l-Enâm Eseriyle Sınırlı), Harran Ü.İ.F.D. 20/34, (2015). 76-96, 82-91.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, (Tahkik: Sâmî b. Muhammed Selâme). Dâru Tayyibe, Yy. 1420/1999.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî el-Basrî ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. (Tahkik: Heyet). Kâhire: Mektebetu Evlâdi'ş-Şeyh, 1421/2000.
- İbn Teymiye. *Mukaddimetun fi Usulu't-Tefsîr*. Beyrût: Dâru'l-Mektebeti'l-Hayat. 1980.
- İslâm Âlimleri Ansiklopedisi (Heyet), *"Mollâ Halîl es-Si'irdî Mad."*, İstanbul: Türkiye Gazetesi Yay. Ts.

- Kara, Osman, "Adem'i Şirke Bulaştırmak ya da Âyetleri Metnin Bütünlüğü İçinde Anlamak". Namık Kemal Ü.İ.F.D. Yıl: 2015, c. 1, Sayı: 1, ss. 7-29.
- Öncü, Mustafa. *Mollâ Halîl es-Siirdî'nin "Basîretu'l-Kulûb fî Kelâmi Allâmi'l-Ğuyûb" Adlı Eserinin Arap Dili Açısından İncelenmesi*. (Basılmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Diyarbakır: 2013.
- Pakiş, Ömer. *Mollâ Halîl es-Siirdî ve Tefsîrdeki Metodu*. (Yüksek lisans Tezi Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul: 1996.
- Pakiş, Ömer. "Mollâ Halîl es-Si'irdî", DİA. Ankara: 2005.
- Râzî. Muhammed Fahrüddîn. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*. İşrâf: Mektebetu't-Tevzî ve'd-Dirâse, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1425-1426/2005.
- Si'irdî, el-Mollâ el-Halîl el-Hizânî, *Basîretu'l-Kulûb Fî Kelâmi 'Allâmi'l-Ğuyûb*. Takdîm-Tahkîk: el-Mollâ Sibğatullah ez-Zûkâdî, İstanbul: Nûbihar, 1432/2011.
- Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, Ty.
- Tahir, Bursalı Mehmet. İstanbul: *Sırat-ı Müstakim*. 1326/1990.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Cami'u'l-Kebîr*. (Tahkîk: Beşşâr Ma'rûf). Beyrût: Dâru Ğarbi'l-İslâm. 1996.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *el-İsrâîliyyât fî't-Tefsîr ve'l-Hadîs*. Kâhire: Mektebetu Vehbe. 1990.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî'd-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl*. (Tahkîk: Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvid). Riyâd: Mektebetu'l-Abikân. 1418/1998.
- Ziriklî, Hayrettin. *el-A'lâm Kamusu Terâcim Eşheri Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-'Arab ve'l-Muste'ribîn ve'l-Müşteşrikîn*. Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn. 1984.